

Ключевые слова: поэма, поэзное мышление, шестидесятиничество, традиции, новаторство, поэт, поэтическая эпика, жанр, писатель, литературный род, литературный процесс, сюжет, модернизм, экзистенциализм.

Рецензенти: Куца О.П., проф. (Тернопіль)

Журба С.В. (Кривий Ріг)

Наталя Швець, аспірант (Тернопіль)

ББК 83.3 (4 Укр)

УДК 82.09: 821.161.2 (Гай-Головка)

Художнє зображення двоploщинності добра і зла в романі «Лора» Олекси Гай-Головка

У статті вперше досліджено художнє моделювання дихотомії добра і зла в рукописному романі "Лора" діаспорного письменника Олекси Гай-Головка. Значна увага приділяється амбівалентності в характерах і вчинках літературних героїв, виражена у прийнятті двох взаємовиключних тверджень, конфлікт яких нібито не помічається, "свідомо-несвідомо" ігнорується суспільством.

Ключові слова: двосвіття, дихотомія, амбівалентність, бінарні полюси, сублимативність, емігранти.

Natalya Shvets. Artistic representation of good and evil dual space in Oleksa Hay-Holovko novel "Lora"

The artistic representation of good and evil dual space in manuscript novel "Lora" by diaspora writer Oleksa Hay-Holovko is investigated in the article for the first time. Much attention is paid to the ambivalence in the characters and actions of literary characters, expressed in making two mutually exclusive statements. At the same time this conflict is not noticed allegedly, "consciously-unconscious" is ignored by society.

Keywords: dual space, dichotomy, ambivalence, binary poles, sublimation, emigrants.

До розгляду художнього моделювання світу добра і зла в романі «Лора» дослідники досі не зверталися. Означену дихотомію йменуємо двоploщинністю, оскільки роман побудовано на прийомі контрасту. Твір рукописний, зберігається в архіві і, як кажуть, лежить «незайманим облогом», звідси впливає запитання, чому саме на нього не звертали увагу дослідники. Текстуальна подія на просторі роману – соціально-історична, вона переосмислена, перетворена, переосвітлена в її

глибинній правді емігрантського життя. Двосвіття прозаїк художньо «перетворює» із зовнішнього факту в текстуальну, естетично переосмислену подію, що описується метафорично й різновекторно. Мета статті полягає в тому, аби через вивчення художнього зображення двоплощинності добра і зла вийти на простір полярних характерів, смаків, уподобань, світогляду персонажів, образу автора.

Отже, приступаючи до викладу основного матеріалу насамперед зацентруємо на тому, що дихотомію Божого і сатанинського, високого і приземленого, добра і зла О.Гай-Головка відтворив у повістях «Їм дзвони не дзвонили» (англійський варіант «For them the Bells did not Toll»), «Поєдинок з дияволом» (англійський варіант «Duel with the Devil»), збірці оповідань «Одчайдушні». Свої твори надсилав в Україну побратимам по перу. Так, у листі до Віталія Мацька 12 січня 1997 письменник повідомляє про те, що він має «два томи книги «Поєдинок з дияволом», перший том книги «Українські письменники в Канаді» (другий том вийде десь за місяць і я надішлю його Вам окремо) і «Їм дзвони не дзвонили» («For them the Bells did not Toll» англійською мовою. «Поєдинок з дияволом» теж вийшов англійською мовою, і якщо зацікавитесь ним, то я теж надішлю його Вам» [Лист, 1997]. І не лише книги надсилав в Україну. Він також надіслав англословну повість «Поєдинок з дияволом» Президенту США Рональду Рейгану (1911 – 2004). Не байдужий до мистецтва слова адресант-Рейган стисло повідомив автора: «Дякую за Ваші вдумливі, цікаві спогади. Я оцінюю вашу доброту виразом дружби, пошани. З найкращими побажаннями Рональд Рейган» [ЦДАМЛМ України, арк.1]. Справді, не кожному українському письменникові доводиться почути похвалу за невомтну творчу працю від першої особи чужої держави.

Двосвіття – це протиставлення, антитеза, бінарна опозиція. Роман «Лора» О.Гай-Головка побудовано за аксіологічною концепцією. А позитивними цінностями культури називаються ситуації, до яких людина цієї культури повинна прагнути; негативними цінностями – ситуації, яких людина повинна уникати. Перші з них означають для культури «добро», другі – «зло»; разом вони визначають звичайну поведінку

людини цієї культури. Незвичайна поведінка сприймається як погане і засуджується, а в «серйозних» випадках карається. Тут незмінно діє дихотомія: що не «добро», то «зло», «третього не дано».

Тема, яку порушує письменник в епічному творі – це пристосування українських емігрантів до нових умов життя на американському континенті. Центральна ідея – єдність українців (наддніпрянців і галичан) заради соборності, незалежності України. Однак така ідея «не спрацьовує» через партійні, міжконфесійні стосунки. Власне сам письменник в листі до Яра Славутича 29 червня 1974 року наче висловлює свою точку зору, а фактично її писав під впливом творення образу центрального персонажа роману «Лора» Юрія Четверга: «Я не народився плазуном і вмюю (коли треба) воювати. Моє перебування на магістерському курсі в галицьких Валуєвих (виділено автором. – Н.Ш.) не залило мені за шкуру сала, бо я знав, що вони мене не випустять, роблячи це тільки для своєї безпеки. Але це було для мене цінним матеріалом і лягло в основу мого канадського роману, вже готового до друку. Це буде бомба навіки [ЦДАМЛМ України, арк. 12-13]. Насправді автор ще допрацьовував роман і завершив його у Ванкувері 1993 року.

Зав'язка твору починається з дороги. Письменник-емігрант прибув з Європи до Канади, їде у потязі до міста Вінніпег, де лікар-киянин приберігає для нього місце в шпиталі. Юрій Четвер тепер вже не «діпіст», проте ще не досконало володіє англійською мовою, тому людей тримається стороною, не чіпає нікого, аби з нього не зробили посміховиська. Неспокій за майбутнє передається екзистенційно. Він весь час розглядається і приглядається, що то за Канада, які тут люди: добрі чи злі, які поліцейські, такі як в советському просторі колючі, непривітні, чи, приємні, ввічливі. І в цих перших розмислах уже дешифрується двосвіття. Однак, прибувши до Вінніпегу й шукаючи вулицю, на якій є шпиталь, Четвер зустрівся з добром. Поліцейський одразу ж впізнав у прибулому емігранта, чемно скерував його до місця призначення. Дорогою прибулець завітав до овочевого магазину. Він хотів купити кілька цитрин і три банани, але продавець в нього гроші не взяла, сказала, що це подарунок від неї в честь його приїзду до Канади. До речі, добро

випромінюється тавтологічним словосполученням «Подобається вам Канада?», кого б не зустрів, однаковісьнє питання. Це навіть заінтригувало письменника-емігранта. І в цьому він відкрив для себе ще одну грань доброти. А двосвіття компенсується контрастами на кшталт «тут» і «там», думки центрального персонажа, наче місточок, перекидалися в минуле і теперішнє, центрифуга його мислення витала довкола «Україна – Канада». Він зайшов у крамницю, в «цій залізобетонній споруді було шість поверхів і підвальне приміщення. Скрізь було повно різноманітного краму. Ви могли тут без харчових карток добре пообідати і без ордерів на одягу одягнутися з ніг до голови. Тільки гроші. Ви купуєте й Вам посміхалися і навіть дякували. У Советів було навпаки – покупець посміхався до продавця й дякував йому. Звичайно, коли покупцеві пощастило щось купити» [Гай-Головко, 1993, арк. 78; далі в тексті – позначено аркуші цього першоджерела].

Дихотомія «добра» і «зла», що міститься в системі цінностей, носить «ідеальний» характер, в тому сенсі, що вчинки людей зрідка відповідають ідеалу добра чи ідеалу зла, а частіше всього лише зіставляються з цими ідеалами і отримують деяку громадську оцінку. Ця оцінка і є «мораль» певної культури. Значення моралі оприявнюється тим, що людина стикається з нею на кожному кроці (тоді як зустріч з «законом» рідкісне явище; закон постає, в деякому сенсі, як крайній випадок моралі). Передбачене культурою навчання моралі виробляється з дитинства, найважливіша частина його – у ранньому дитинстві, до 5–6 років. Учителі – здебільшого батьки – зазвичай виконують цю функцію несвідомо, як частину культурної спадковості. При цьому вони – несвідомо, але в деяких випадках і свідомо – намагаються зробити дітей схожими на самих себе, що й потрібно для відтворення культури. Головний результат цього навчання – та несвідома мотивація поведінки, яку Фрейд позначив терміном «несвідома совість». Випадання або неповноцінність морального виховання, одержаного в ранньому дитинстві, виробляє «ненадійну» особистість, погано пристосовану до своєї культури; масове ж порушення цього процесу означає розпад культури.

Двосвіття добра і зла розкривається й у діалозі. Так, коли письменник Четвер завітав до видавництва «Зарево», аби тут надрукували його повість, то директор Рак сказав: «Ви не з нашої парохії, чи так?», «Не з вашої». Поцікавився змістом повісті: «Про що ви пишете в ній?», «Про ув'язнення в Совстах людської душі», «А якою мовою ви пишете?», «Цією, що розмовляю», «Вашою мовою книжка тут не піде», «А яка в мене мова?» «Московська», – відповів директор (арк. 44).

Пішов письменник в пошуках щастя до видавництва «Трембіта», однак директор Булавка сказав, що треба аби він вступив до їхньої партії. Та прозаїк відмовився. Він каже, що «на наших очах багато мрій здійснилося, які принесли людині зло. Чому ж не можуть здійснитися мрії, які обдарують добром людину?» Булавка: «То про це ви пишете в своїй книзі?.. Ми не можемо її друкувати, бо вона розходиться з нашими поглядами» (арк. 54).

Вийшовши на вулицю у безнадії, випадково зустрів поета-аматора Щупака, який у Вінніпезі займається бізнесом. Разом попрямували до видавництва «Перемога». І тут фіаско, не взяли повість до друку, бо цікавляться лише політичною літературою, яка бореться за незалежність України, а отже, «з пультки вийшла булька» (арк. 63).

Саме особистість є не лише онтологічною, а й аксіологічною істотою, посередником між ідеальними цінностями й реальним довкіллям. Лише з допомогою особистості цінності формують реальний світ речей. Співіснування онтологічної та аксіологічної детермінації відображається у співвідношенні цінностей і категорій. Під категоріями філософ Гартман розуміє, нейтральні за своїм буттям принципи. Категорії як принципи реального світу – всемогутні сили, що не знаходять опору, вони – закономірність реальних процесів. Цінності сильніші за категорії. Цінності виступають як творчі принципи, які можуть надати буття ще не існуючому. «Тут можливе породження з ніщо, яке абсолютно неможливе в інших галузях буття» [Гартман 2002, с.149]. Але, з іншого боку, цінності слабші за категорії, оскільки вони не є абсолютно панівними (центральними) принципами реального світу. Цінностям не все

підкоряється. А отже, цінності існують «у собі», незалежно від їх реалізації, а також від поглядів (оцінок) людей.

Двосвіття автор моделює й зі світоглядної будови персонажа. Коли кореспондент запитав прозаїка Четверга, чому стільки людей втекло з Советів, той відповів: «Наскрізь фальшива їхня Конституція... нема ані свободи слова, віровизнання, немає вільної преси...якщо ви говорили в Києві чи інших містах українською мовою, то комуністи обвинувачували вас у націоналізмі і ви одразу зникли» (арк. 71 – 72). Тут прочитується й образ автора, його погляд на світ. Проілюстрована цитата вказує на публіцистичний стиль викладу прямої мови, а також заполітизованість емігрантського життя. Історичний та публіцистичний дискурси в романі виступають як опозиційні полюси. В уста персонажа, лікаря Андрія Васильовича Гладія прозаїк вкладає таку квітесенцію: «Наші канадські комуністи наскрізь пройшли комуною, як кокаїністи кокаїном, і бачать лише те, що показують їм московські комуністи» (арк.86). На ці слова Четвер відповів: «Буду все робити, щоб з'єднати наші сили». У такий спосіб автор висловлює власне ставлення до політичних опонентів.

Бінарні полюси прочитуються й через соціальні елементи в порівняльному просторі "тут" (Канада) і "там" (бездержавна Україна). Коли Четвер прийшов до паспортного стола, то помітив велику різницю в оформленні документів, «тут не треба було заповнювати довжелезну анкету про соціальне походження, зв'язки з закордоном, як він дуже часто робив у Советах» (арк. 99). Одначе почуття патріотизму, ностальгія завертали думки літературного героя до розуміння, що він тут зайвий, «чужий і не потрібний тут. Вони (канадці. – Н.Ш.) поділені за місцем свого походження й кожен тримається свого гетто» (арк. 98). Неузгодженість, незгуртованість українців в чужомовному середовищі хвилювало О.Гай-Головка, тому устами персонажа Щупака резюмує: «Цей біль ви відчуватимете поки наші українські групи й середовища не об'єднуються, не знайдуть спільну мову, не вживуть у своїй пресі і літературі єдиної нашої літературної мови, як це личить нації» (арк. 75). І дружина лікаря Тетяна Никодимівна відчуває, що Канада «чудова країна й чудове в ній життя, і чудові люди... тільки...тільки не дають нам жити

свої» (арк. 85). Тут відчувається сублімативність – перекладення власного емоційного збудження на інших («на українське середовище»).

У структуру роману автор зчаста залучає дихотомію матеріального і духовного, думки персонажів про мистецтво і літературу. За авторською версією, людська натура схильна до матеріального блага, а духовні джерела замулені. Підсилюючи епічний твір політичним нюансуванням, письменник у такий спосіб розкриває «стагнацію настроїв» емігрантів, що спрацьовує не так на політичну стабільність, як на політичну інертність. Відсутність завищених очікувань і амбіцій є страховкою від розчарувань, якими була сповнена політична атмосфера різних мистецьких груп, партій в перші повоєнні роки. Це екзистенційне: неспокій, невпевненість у завтрашньому дні. Емігрант Ловидух успішно в Канаді розвиває свій бізнес, каже, що «у мене час – гроші», тому на прохання Четверга посприяти у виданні його повісті, землячок відповів: «О, ні. Я не витрачаю грошей на такі речі» (арк. 119). Не читає й книг, бо наче не має часу. Автору йдеться про те, що «матеріальне-духовне», наче індикатор, розкриває сутність онтологічного, гонитва за благополуччям, наживою веде до духовної деградації людини.

Ганна Арендт розглядає людське життя, що є за своєю природою діяльним, а отже воно не є можливим без світу. Проте *vita aktiva* «закорінюється у світ людей та речей, які зробила людина... речі та люди формують середовище будь-якої людської діяльності» [Арендт 1999, с.23]. Життєва позиція центрального персонажа роману «Лора» виявляється в практичних діях, така людина цілеспрямована, послідовна, прагматична. Формування особистості відбувається в чужомовному середовищі. Літературний герой вбирає в себе системи «Я-Україна» (державницьке самоусвідомлення), «Я-універсіум» (роздуми про сенс життя і смерті), «Я-суспільство» (ставлення до інших людей, до світу створених речей), «Я-людство» (родова самосвідомість). Найважливішою формою соціалізації є звичаї і традиції. Письменник Юрій Четвер і в чужомовному середовищі не забуває про них, не забуває свого роду, батьківщини. Він намагається прислужитися Україні бодай тим, що пише художні твори рідною мовою, збагачуючи її культуру. Та не всі йдуть

йому назустріч. І лише медсестра Лора його зрозуміла, сприйняла його таким, як є. Завдяки їй він зумів налагодити контакт з торонтським видавцем Пітерсоном. Той взяв до друку рукопис, ще й заплатив гонорар в сумі 15 тисяч доларів, додавши: «З вами дуже добре робити бізнес» (арк. 218).

І ще одна прикмета дихотомії «правда-лукавство» характеризує ментальність українця. Так, емігрант Гайда, довідавшись про те, що в Торонто друкується повість Юрія Четверга, сказав автору: «Прекрасно! Тепер ти утреш нашим банякам носа» (арк. 220). Конформіст – одновимірна людина – прагне за рахунок матеріальної вигоди вивищитися над іншим. «Конформіст – це витвір цивілізації розуму... образ людини, яка снить владою, пануванням над іншими, до своїх потреб і власного світобачення прагне перетворити світ, олюднити його, розчинити в собі» [Мацько 2009, с.348]. Такий персонаж не знаходить підтримки в письменників-постмодерністів, критикується ними. Однак письменник-традиціоналіст О.Гай-Головко прямолінійно не критикує конформіста, а приховано, між рядками, реципієнт вловлює ці «крихти» із констатації фактів, що позатекстово спроектовуються на негативних персонажів.

У підсумку можна стверджувати, що О.Гай-Головко в романі «Лора» змоделивав роль митця-емігранта в чужомовному середовищі в період перемін, викликаних політичним конфліктом, переділом «світу» після Другої світової війни. Ті, хто не хотів повертатися на «родину», залишився у «вільному світі». Проблема дихотомії добра і зла, яку порушив письменник у творі, належить до вічних. Ще з виникненням ідеалістичної течії в античній філософії з'явилася традиція ділити світ на протилежності: матерія – ідея, добро – зло, порядок – хаос, світло – тьма, небо – земля, егоїзм – альтруїзм тощо. Ідеалісти стверджували сувору дихотомію (тобто неможливість взаємопроникнення і відсутність третього) в таких антонімах. З утвердженням християнства в Європі ідеалістична концепція на кілька століть перемагла тим, що методи боротьби змістилися від філософської полеміки до фізичного знищення опонентів. Висловлювати плюралістичні погляди, які будь у чому

відрізнялися від ортодоксальних, стало небезпечно, і такий стан закріпився до епохи Відродження.

Автор роману усвідомлював, що в християнській культурі вкоренилась традиція не лише розділяти світ на абсолютні протилежності, але й співвідносити члени різних пар один з одним (порядок співвідноситься зі світлом, добром, а хаос – із тьмою, злом). На такому компаративному ключі сфокусовано увагу реципієнта. Повнозвучний простір авторської рефлексії набуває сили «поглинання мистецького Я», позаяк прозаїк не демонструє своєї споглядальної позиції «збоку» чи «над», а освоює місце перебування «серед». Історико-літературний дискурс заґрунтовано на історикософських, культурологічних, психологічних парадигмах, котрі оприявнили онтологічно-буттєве й рецептивно-комунікативне осмислення текстуалізованого художнього світу. Інтровертний характер психіки письменника уможливує відчутти всю неоднорівність внутрішнього буття його центрального персонажа. Дихотомія сили любові і страждання за рідним краєм, довір'я і внутрішнього розчарування на терезах імперативного начала наче урівноважуються, переконливо спонукаючи реципієнта до амбівалентних чуттєвих вимірів. В романі О.Гай-Головко через бінарні опозиційні полюси українського еміграційного світу сфокусував проблему амбівалентності національної свідомості. Амбівалентність оприявнено в характерах і вчинках літературних героїв, виражено у прийнятті двох взаємовиключних тверджень, конфлікт яких начебто не помічається, «свідомо-несвідомо» ігнорується суспільством. У такий спосіб письменник змодельював наявність та взаємодію одночасно двох антагоністичних (протилежних) почуттів, думок, бажань (любов до рідного слова, художнього прозописьма породила в персонажа ненависть до тих, хто своїми вчинками нехтував творчою працею митця).

Література: Арендт 1999 : Арендт Ганна. Становище людини [Пер. з англ. М.Зубрицької] / Ганна Арендт. – Льв.: Літопис, 1999. – 254 с.; *Гай-Головко О. 1993*: Гай-Головко О. Лора [роман] / Олекса Гай-Головко. Лора: рукопис. – Ванкувер, 1993. // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України). – Ф.1352.

– Оп.1. – Спр.9. – Арк 1–326; *Гартман 2002*: Гартман Н. Етика / Николай Гартман. – СПб.: Владимир Даль, 2002. – 708с.; *Лист 1997*: Лист Олекси Гай-Головка до Віталія Мацька від 12 січня 1997 року зберігається в архіві автора; *Мацько 2009*: Мацько В. Українська еміграційна проза ХХ століття / Мацько В.П. – Хмельницький: ПП Дерепа І.Ж., 2009. – 388 с.; ЦДАМЛМ України: ЦДАМЛМ України – Ф.1352. – Оп.1. – Спр.183. – Арк.1; там же. – Спр.100. – Оп.1. – Арк.12-13;

Швец Наталья. Художественное изображение двоеплоскости добра и зла в романе "Лора" Олексы Гай-Головка.

*В статье впервые исследовано художественное моделирование дихотомии добра и зла в рукописном романе "Лора" диаспорного писателя Олексы Гай- Головка. Значительное внимание уделяется амбивалентности в характерах и поступках литературных героев, выраженная в принятии двух взаимоисключающих утверждений, конфликт которых якобы не замечается, "сознательно-бессознательно" игнорируется обществом. **Ключевые слова:** два мира, дихотомия, амбивалентность, бинарные полюса, сублимативность, эмигранты.*

Рецензенти: Працьовитий В.С., д-р філол. наук, проф. (Львів)
Журба С.С., к.філол. наук, доц. (Кривий Ріг)

Наталія Яблонська, асп. (Тернопіль)

ББК 84(4Укр)

УДК 82-312.1

Романи В. Даниленка в сучасному дискурсі української масової літератури

У статті досліджуються жанрові особливості романної прози В. Даниленка в сучасному українському неомодерністському дискурсі, зокрема своєрідність авторського моделювання дійсності у романах «Газелі бідного Ремзі», «Капелюх Сікорського» та інших, з'ясовуються специфіка і новаторство художнього мислення митця.

Ключові слова: дискурс, жанр, масова література, неомодернізм, постмодернізм, роман, стиль.

The article investigates the genre features of V. Danilenko's novelistic prose in contemporary Ukrainian neomodern discourse, in